

REINIER SPREEN

MONUMENT VOOR DE QUAGGA

Schlemiel van de
uitgestorven dieren

Inhoud

PROLOOG Het laatste dier 11

DEEL 1 **Soort**

Extraordinair van couleur ende gevlampt 19

Waarheit en Verstant 33

A female zebra 43

Met een harde klap der tong 57

Equus quagga 69

DEEL 2 **Moord**

In het nauw 95

A shrill barking neigh 109

De nuttige quagga 117

Op weg naar extinctie 129

A good deal of confusion 139

DEEL 3 **Wraak**

Valse tranen 151

Soortencircus 155

De quagga slaat terug 169

EPILOOG ZMA.MAM.522 183

APPENDIX 1 Wat rest 191

APPENDIX 2 Toen en nu 194

Dank 196

Verantwoording 197

Beeld 198

Literatuur 199

Proloog

Het laatste dier

In 1883 staat in de Amsterdamse dierentuin Artis een dier waarvan je je zou kunnen afvragen: wat is het precies? Het is een vrouwtje, zoveel is duidelijk, maar verder? Ze lijkt op een zebra, maar haar vacht is roodbruin en haar strepen lopen maar tot halverwege haar romp. Ze heeft een witte buik en streeploos witte benen. Haar lange kop doet denken aan een paard, haar zwartgepluimde staart juist weer aan een ezel.

Dit is de allerlaatste quagga, een zebrasoort uit het uiterste zuiden van Afrika. Haar soortgenoten in het wild zijn al lang uitgeroeid. Her en der in Europa leefden tot voor kort nog enkele exemplaren, maar die zijn een voor een gestorven. Er is niet één mannetje over dat haar kan bevruchten. De soort staat op het punt te verdwijnen.

Voor een dierentuinexemplaar is de laatste quagga oud: bijna twintig jaar. Artis nam haar in 1866 met een blauwe gnoe, een Canadese kraanvogel en een roze pelikaan over van de dierentuin in Antwerpen, in ruil voor een jonge steppezebra en tachtig rijstvogeltjes. Het transport moest een paar maanden worden uitgesteld vanwege het stormachtige weer. 'De dieren zijn aan eene goede stal gewend', schreef Artis-directeur Gerardus Frederik Westerman

aan zijn Antwerpse collega Jacques Vekemans. ‘Wanneer ze met zulk onstuimig weder op het dek staan lopen wij beiden gevaar de dieren met droes [een bacteriële infectie] te ontvangen en dat is vooral gevaarlijk bij dieren die men niet evenals paarden behandelen en ingeven kunt.’

De laatste quagga meet één meter twintig bij de schouders, van kop tot kont bijna twee keer zo veel. Ze staat in een van de zeven stallen onder de bibliotheek die tussen 1868 en 1872 is verzezen aan de Plantage Middenlaan. De Haarlemse natuuronderzoeker Tiberius Cornelis Winkler, in die tijd een bekend populair-wetenschappelijk schrijver, zocht haar daar in 1880 op. In *Artis' Blaadjes voor den bezoeker* schreef hij: ‘Dit fraaie dier is een merrie: zij is zeer mak, en laat zich zelfs door vreemden streelen, ik heb het zelf meer dan eens gedaan, maar ’t is waar dat haar oppasser naast mij stond, met een stuk brood in de hand.’

Dit is ongeveer alles wat we weten over de laatste quagga die ooit heeft geleefd. Is dat niet jammer? We willen het laatste dier immers zo graag kennen. We gaan op zoek naar de laatste dodo, en als die niet te vinden blijkt, speuren we naar de laatste betrouwbare geschreven melding. Eindelijk spitten we in de geschiedenis van de laatste trekduif, in 1914 gestorven in de dierentuin van Cincinnati, om maar precies haar afkomst te kunnen bepalen. We geven haar zelfs een naam: Martha. Gretig kijken we naar de filmbeelden van de laatste eenzame Tasmaanse buidelwolf (†1936). En als decennia later een man beweert dat het dier Benjamin heette, dan nemen we die naam klakkeloos over, ook al is het twijfelachtig of de man ooit echt oppasser is geweest en was Benjamin misschien geen mannetje maar een vrouwtje.

Toch is nuchterheid op zijn plek. Natuurlijk is de laatste een bijzonder exemplaar. Het is de enig overgeblevene, de *endling*, de *terminarch*. In de laatste, alléén in de laatste,

sterft de soort uit. Maar laat de laatste dan ook dát verhaal vertellen, het verhaal van haar soort.

Het verhaal van de quagga gaat niet over toevallige biografische feiten, maar over iets groters. Over totale verwarring.

De quagga had de botte pech vooral op andere dieren te lijken. Daardoor hebben we nooit geweten wat we met hem aan moesten. Vanaf de eerste waarnemingen in de zeventiende eeuw hebben we hem voor alles uitgemaakt. Een wild paard was het, een wilde ezel, een vrouwtjeszebra, een bastaard! In 1785 kreeg het dier een wetenschappelijke naam, *Equus quagga*, maar dat was slechts het begin van weer nieuwe onenigheid. Het is zelfs niet overdreven om te stellen dat de quagga aan verwarring ten onder is gegaan. Toen de laatste quagga stierf, op 12 augustus 1883, wist niemand dat het de laatste was.

Voor het gemak zijn we de quagga tegenwoordig maar helemaal vergeten. Dat is buitengewoon jammer, want zijn verhaal is een magistrale zwartkomische parabel. De quagga houdt ons een spiegel voor. Het dier laat zien hoe we ons in ons streven om de natuur te begrijpen blindstaren op papieren definities en hoe hopeloos verloren we zijn als zich een dier aandient dat zich aan die definities onttrekt. Eindeloos bekvechtten we over de beste manier om de quagga wetenschappelijk in te delen, maar ondertussen lieten we de laatste sterven in een van de bekendste dierentuinen van Europa. We wisten dat hij bij vlagen levensgevaarlijk kon zijn, maar toch dachten we dat hij het werkpaard van Afrika kon worden. Er zijn veel meer van dat soort verhalen en elke keer slaan we als mensheid een nogal tragisch figuur. Het is confronterend om te zien hoe we ons voortdurend loszingen van de realiteit.

Het verhaal van de quagga stopt niet bij de dood van de laatste. Integendeel: het loopt helemaal tot in onze tijd. De stammenstrijd over zijn classificatie gaat door. Eerst

volgt nóg een eeuw vol blinde vlekken en kortzichtigheid. Dan doen nieuwe technieken hun intrede. Die laten zich niet foppen door uiterlijk, maar duiken diep in de genen. Het dier waarop we ons drie eeuwen hebben stukgebeten wordt in de jaren tachtig het eerste uitgestorven dier waarvan het DNA wordt gekloond. Het is de opmaat tot een magistrale apotheose waarin de schlemiel van de uitgestorven dieren op een grandioze manier wraak neemt op ons boekhoudersdenken.

NOOT VAN DE AUTEUR

Dit boek is een reis door de tijd. We volgen het verhaal van de quagga vanaf de vroegste, zeventiende-eeuwse bronnen. Om het tempo erin te houden staan de meeste oude citaten gemoderniseerd in de lopende tekst. Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw heb ik de citaten echter onbewerkt en veelal ook onvertaald gelaten, omdat in de fonkelende oorspronkelijke taal een groot deel van het leesplezier schuilt. Woorden of begrippen die problemen zouden kunnen geven heb ik vertaald of uitgelegd tussen vierkante haken. Sommige citaten heb ik ingekort zonder dit met (...) aan te geven. Originele spelfouten heb ik laten staan. Her en der staat een voetnoot. De informatie daarin is bedoeld ter verdieping en kan bij een eerste lezing gerust worden gemist.